

Az első budai homokóra

Knauz Nándor történész 1876-ban adta közre Kortan című könyvét, mely műfajában alapvető munkának számít ma is. Könyve elkészítéséhez a szerző átnézte az általa fellelhető középkori okleveleket. Többek között talált egy órával foglalkozó 1409-es panaszlevelet is.

Mit tartalmaz a panaszos okirat? Röviden így foglalható össze: az óbudai apácák birtokában volt egy „orologium vitreum” (Knauz fordításában: üvegóra), melyet Serke János vajda özvegyének hagyatékából örökölték. Az órát az apácakolostor melletti kórházukban tartották, mely régi időktől fogva az ő tulajdonukban volt. A házat nemes *Olsan Gergely* bán fiának özvegye erőszakkal, jogtalanul elfoglalta, birtokba vette, benne lakott, és pusztította. Ezen felül elidegenített a házból egy misekönyvet és az „orologium vitreumot”. Az apácák 1409-ben jogorvoslásért fordultak Rozgonyi Simon országbíróhoz.

Knauz lelkiismeretesen feldolgozta az oklevelet, majd tényként állapította meg, hogy 1436-ból származik a homokóra utaló első említés a magyar oklevél-irodalomban. Egy felsorolásban a harmincad alá eső fésű, gyűszű és egyéb apróbb tárgy között szerepel a homokóra is, mely ekkor behozatali cikk volt. Knauz azonban hangsúlyozza, hogy üvegóráról említés történik már 1409-ben. Észrevétele a művelődéstörténet több kutatóját meglepettette, s egyesek még 1906-ban is e szerint könyvelték el, hogy homokóráról 1436-ból, a legrégebbi hazai üvegóráról 1409-ből származik feljegyzés. Más kutatók óvatosabban voltak, említették az 1436-os homokórát, az 1409-es üvegórával azonban nem tudtak mit kezdeni.

Valószínűnek látszik, hogy az „orologium vitreum” szóösszetétel meglepettette Knauz Nándort. Fordítási hibát nem vétett, hiszen pontosan szó szerint fordított, de nem érzékelte,

hogy a középkori üvegóra csak annyiban volt üvegóra, mint az aranytokú óra — aranyóra. Tehát az üvegóra sem volt más, mint üvegedényes óra.

Honnan tudjuk azonban, hogy a zárt üvegedény homokórát rej-

tett magában? Két bizonyítékunk van. A második világháborút követő budavári ásatások során a Budapesti Történeli Múzeum régészei több majolika padlóteglat találtak, melyek plasztikusan ábrázolják az üveg-

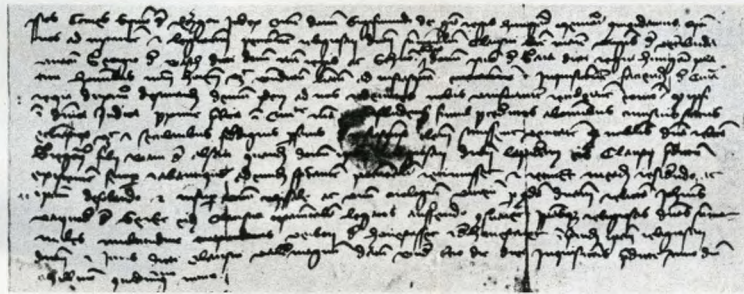
edényes homokórát. A másik: több európai nyelvben az órával kapcsolatos „üveg” szavas szóösszetétel homokórát jelent. A középkori német nyelvnek például három szava volt a homokóra: *Reisen Ur*, *Sanduhr* és *Stundenglas*.

A fentiek szerint tehát teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy az 1409-es oklevélben említett üvegóra nem más, mint homokóra. Így azt is bátran mondhatjuk, hogy a homokóra — feltalálását követően — igen korán megjelenik hazánkban. Eddigi ismereteink szerint az első homokóra-ábrázolás 1337—1339-ből származik, s Ambrogio Lorenzetti freskóján látható a sienai Palazzo Publicóban.

Homokóra készítéséről a legkorábbi leírás — egy recept — 1393-ból ismeretes, mint az az óratörténetről szóló alapvető munkából (Anton Lübke: *Die Uhr, von der Sonnenuhr, zur Atomuhr*, Düsseldorf 1958—) kiderül. Itt kell megemlítenünk, hogy a közvélemény téves elképzelése szerint az antik görög és latin világ már ismerte a homokórát. Ezt a tévedést az a tény táplálta — és talán még ma is táplálja —, hogy a színpadon, majd a filmekben, a televíziós filmekben az ókori eseményekben sok esetben homokórával szimbolizálták az idő múlását.

A klasszikus görög és latin szövegekben azonban nyomát sem találjuk a homokórának, s az ókor technikai ismereteit kitűnően összefoglaló Pollio Vitruviusnak időszámításunk előtt 25-ben írt könyvében nincs említés homokóráról. Ugyanakkor a vízi órákról igen pontos műszaki rajzokat közöl, s részletesen leírja a napórák működési elvét s azok műszaki titkait is.

Az igazság az, hogy a homokórák a XIV. század második felében terjedtek el Itáliában és Nyugat-Európában, s az 1409-es oklevéladat arra utal, hogy hazánkban is korán megjelentek.

Az 1409-ből származó okirat, melyben a homokóra szerepel

Üvegházás homokórát ábrázoló padlótegla, 15. sz.

